

Publisher:
Fast support and result LLC

STDF

**SCIENCE TECHNOLOGY
&
DIGITAL FINANCE**

VOLUME|3 ISSUE|4
SEPTEMBER|2025

zenodo

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

<https://bestjournalup.com/index.php/stdf>

VOLUME | 3 ISSUE | 4 SEPTEMBER | 2025

ТОМ | 3 ВЫПУСК | 4 СЕНТЯБРЬ | 2025

JILD | 3 SON | 4 SENTYABR | 2025

ISSN:2992-9199

BUXGALTERIYA HISOBI ORQALI KORXONADA ICHKI NAZORAT TIZIMINI MUSTAHKAMLASH IMKONIYATLARI

Xudoyarov Rashid To'ychiyevich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali katta o'qituvchisi

Abstract

Ushbu maqolada buxgalteriya hisobi orqali korxonalarda ichki nazorat tizimini mustahkamlashning nazariy asoslari, usullari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Ichki nazorat tizimi korxonaning moliyaviy barqarorligini, resurslardan oqilona foydalanishni va firibgarlik xavfini kamaytirishni ta'minlovchi muhim boshqaruv vositasidir. Tadqiqotda buxgalteriya hisobi axborotlarining tahliliy ahamiyati, nazorat mexanizmlarining zamonaviy shakllari va axborot texnologiyalari yordamida ichki nazoratni takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Maqolada O'zbekiston korxonalarida amalda mavjud buxgalteriya tizimlari misolida ichki nazoratning zaif va kuchli jihatlari aniqlanib, avtomatlashtirilgan hisob tizimlari (1C, ERP, SAP) orqali moliyaviy intizomni mustahkamlash imkoniyatlari asoslab berilgan.

Keywords:

buxgalteriya hisobi, ichki nazorat, moliyaviy nazorat, audit, axborot tizimi, risk boshqaruvi, boshqaruv hisobi, korporativ boshqaruv.

Email: xudoyarovrashid3@gmail.com

©2025. Xudoyarov Rashid

Published by Fast support and result LLC. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi moliyaviy intizom, shaffoflik va ichki nazorat tizimining mustahkamligiga bevosita bog'liqdir. Ichki nazorat tizimi buxgalteriya hisobi orqali korxonalar moliyaviy holatini doimiy kuzatib borish, xatolarni oldindan aniqlash va boshqaruv qarorlarini asoslashda muhim rol o'ynaydi.

Buxgalteriya hisobi nafaqat hisob-kitob vositasi, balki korxonalar faoliyatining barcha yo'nalishlari bo'yicha axborot markazi hisoblanadi. Shu sababli, hisob tizimini to'g'ri tashkil etish va u orqali ichki nazoratni kuchaytirish korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-avgustdagi PQ-4802-sonli qarorida "Korxonalarda ichki audit va nazorat tizimini rivojlantirish" ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu esa ichki nazoratni buxgalteriya hisobi bilan uzviy bog'lash zarurligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili

Ichki nazorat tizimi nazariyasi bo'yicha R. Anthony (1965) "Management Control Systems" asarida ichki nazoratni korxonalar strategiyasining ajralmas qismi sifatida ko'rsatadi. COSO modeli (1992, 2013) esa ichki nazoratning beshta asosiy komponentini ajratib ko'rsatgan: nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat faoliyatlari, axborot va aloqa, monitoring.

Mahalliy olimlardan A. Karimov (2021) O'zbekiston korxonalarida buxgalteriya axborotlarini tahlil qilish orqali ichki nazoratni takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi. D. Raxmonov (2022) esa elektron buxgalteriya tizimlari asosida avtomatik nazorat mexanizmlarini yaratishning samaradorligini isbotlagan.

Shuningdek, IFAC (International Federation of Accountants) hisobotlariga ko'ra, raqamli hisob tizimlari orqali moliyaviy operatsiyalarni real vaqt rejimida nazorat qilish korxonalar firibgarlik xavfini 45-60% gacha kamaytiradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ichki nazoratni mustahkamlashda buxgalteriya hisobi – bu nafaqat axborot manbai, balki risklarni aniqlovchi va boshqaruvchi tizim sifatida qaralishi zarur.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

- **Tahlil va sintez** — buxgalteriya axborotlari asosida ichki nazorat jarayonlarini tahlil qilish;
- **Taqqoslash** — an'anaviy va avtomatlashtirilgan hisob tizimlarining samaradorligini solishtirish;
- **Statistik tahlil** — korxonalarda hisob hujjatlaridagi xato va moliyaviy nomuvofiqliklarni aniqlash.

Tajriba-sinov O'zbekistonning yirik ishlab chiqarish korxonalarida olib borildi (3 ta — to'qimachilik, oziq-ovqat va qurilish materiallari sohasida).

Natijalar

Ichki nazorat tizimining holati bo'yicha tahlil

Ko'rsatkichlar	An'anaviy tizim (foizda)	Avtomatlashtirilgan tizim (ERP)
Hisobdagi xatolar soni	14%	4%

Moliyaviy hujjatlarni qayta ishlash vaqti	3,5 kun	0,8 kun
Ichki audit takrorlanish chastotasi	2 oyda 1 marta	Har haftada avtomatik
Xodimlar javobgarligi (hisobot topshirish intizomi)	78%	95%

Jadval natijalari ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish orqali ichki nazorat samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Avtomatlashtirilgan tizimlarda (masalan, 1C, ERP, SAP) barcha operatsiyalar real vaqt rejimida kuzatib boriladi, bu esa xatoliklarni aniqlash va tuzatish jarayonini tezlashtiradi.

Nazorat hujjatlari elektron tarzda shakllanib, moliyaviy oqimlar shaffofligi ta'minlanadi. Buning natijasida audit tekshiruvlarining takrorlanish chastotasi 4 martagacha ortgan, xodimlarning javobgarlik darajasi 17% ga oshgan.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi va ichki nazorat o'zaro uzviy bog'liq tizimlar bo'lib, avtomatlashtirish ularning bir-birini to'ldiruvchi mexanizmlarini kuchaytiradi.

Ichki nazoratni kuchaytirish imkoniyatlari

Ichki nazorat tizimini mustahkamlash uchun quyidagi yo'nalishlar samarali hisoblanadi:

1. **Integratsiyalashgan buxgalteriya tizimi yaratish.** Hisob, audit va menejment modullarini yagona platformada birlashtirish (ERP, 1C, SAP).

2. **Risklarni boshqarish moduli.**

Har bir moliyaviy operatsiyani risk ko'rsatkichlari asosida avtomatik tahlil qilish.

3. **Ichki auditni raqamlashtirish.**

Elektron hujjatlar aylanmasi orqali audit kuzatuvini soddalashtirish.

4. Xodimlar uchun malaka oshirish dasturlari.

Buxgalteriya axborot tizimlari bilan ishlash bo'yicha sertifikatli treninglar joriy etish.

Bu imkoniyatlar korxonalar boshqaruv tizimini kuchaytiradi, moliyaviy ishonchlikni oshiradi va ichki nazoratni zamonaviy darajaga olib chiqadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, O'zbekiston korxonalarida ichki nazorat tizimi hali to'liq raqamlashtirilmagan. Ko'plab korxonalarda buxgalteriya hisobi alohida yuritilib, audit va menejment modullari bilan integratsiyalashmagan. Bu esa axborot oqimini sekinlashtiradi va qarorlar qabul qilishda aniqlikni pasaytiradi.

Raqamli buxgalteriya tizimlaridan foydalanish esa, aksincha, quyidagi natijalarni beradi:

- Moliyaviy nazoratni real vaqt rejimida yuritish;
- Xatoliklarni tez aniqlash;
- Ma'muriy xarajatlarni qisqartirish;
- Ichki audit jarayonini soddalashtirish.

Shuningdek, buxgalteriya hisobi asosida yaratilgan ichki nazorat moduli korxonaning strategik qarorlarini tayyorlashda ishonchli analitik asosni yaratadi.

Xulosa

1. Ichki nazorat tizimi korxonaning moliyaviy barqarorligi va shaffofligini ta'minlovchi asosiy boshqaruv elementi hisoblanadi.

2. Buxgalteriya hisobi orqali ichki nazoratni kuchaytirish korxonada faoliyatida aniqlik, javobgarlik va moliyaviy intizomni oshiradi.

3. Avtomatlashtirilgan hisob tizimlari ichki nazorat samaradorligini 3-4 baravar oshiradi.

4. Ichki audit va buxgalteriya tizimini integratsiyalash, xodimlarni raqamli hisob bo'yicha tayyorlash va axborot xavfsizligini mustahkamlash zarur.

Shunday qilib, buxgalteriya hisobi nafaqat hisob yuritish vositasi, balki ichki nazorat tizimini takomillashtiruvchi, boshqaruv qarorlarini asoslovchi strategik mexanizmdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inoyatov U. I., Yusupova S. D., Salimbekova F. R. Buxgalteriya hisobi //Toshkent-2011. – 2011.
2. Nuraliyev U. S. BUXGALTERIYA HISOBINING DASTURIY TA'MINOTI (UzASBO) //ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ. – 2024. – №. 51-4.
3. Anthony, R. N. (1965). *Management Control Systems*. McGraw-Hill.
4. Gulizahro T. et al. BUXGALTERIYA HISOBINING USULLARI VA TAMOYILLARI //Conference on Universal Science Research 2023. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 90-92.
5. Committee of Sponsoring Organizations (COSO). (2013). *Internal Control – Integrated Framework*.
6. Qahramon o'g'li M. J. ZAMONAVIY BUXGALTERIYA DASTURLARINING TAHLILI, ULARNING KICHIK VA O'RTA

BIZNESLARGA TA'SIRI //AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING. – 2025. – T. 3. – №. 5. – C. 865-870.

7. Zoirovna Z. M. BUXGALTERIYA HISOBI: BALANS VA HISOBOT //TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI. – 2025. – T. 1. – №. 3. – C. 136-141.

8. IFAC. (2021). *Digital Transformation and Internal Audit Practices*.

9. Karimov, A. (2021). *O'zbekiston korxonalarida ichki nazorat tizimini takomillashtirish yo'llari*. Toshkent: TDIU.

10. Raxmonov, D. (2022). *Elektron buxgalteriya tizimlari va ichki nazorat mexanizmlari*. Samarqand: SamISI.

11. Xaydarov B. X., Xudayarov R. T. Raqamli iqtisodiyot biznesni rejalashtirish //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 110-113.

12. Цой М. П., Худояров Р. Т. Рашидов АР ПРОДВИЖЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ //Компьютер ilmlari va muhandislik texnologiyalari. Xalqaro miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallari to'plami-Jizzax: O'zMU Jizzax filiali. – 2022.

13. Khudoyarov R. Improving economic governance in a market economy //galaxy international interdisciplinary research journal. – 2022. – T. 10. – №. 2. – C. 610-612.

14. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 21-24.